

det.⁷⁵ I stället för reparation av klockstapeln, fick kyrkan sitt fyrkantiga torn i väster år 1817⁷⁶ (se figur 13).

Den 17 september 1822 skrev Nils Dahlberg i visitationsprotokollet att kyrkmurens reparationer var utförda. Kallmuren utan täckning beskrevs vara "i försvarligt gott stånd". Man får också veta att en del av kyrkogården var fördelad år 1822, medan den största delen var allmän. Om gravarnas storlek berättades att de var tio kvarter djupa och långa. Det konstaterades vidare att det fanns träd på kyrkogården, vilket var relativt tidigt om träden var äldre och inte nyligen planterade. Trädens storlek, antal och arter, framgår inte av protokollet.⁷⁷ På landsbygden dröjde det annars till 1800-talets mitt innan lövträd planterades på kyrkogårdarna i större omfattning.⁷⁸ Inte sällan var det på initiativ av folkskollärarna, som också spred kunskap om trädgårdsskötsel, skriver Nils-Arne Bringeéus, i boken Skånska kyrkor⁷⁹.

2.3.6 1849- års utvidgning av kyrkogården

År 1849 var det åter dags med reparation och nu även utvidgning av kyrkogårdsmurarna; "Kyrkogårdsmurarna behöfva försättas i bättre skick och då Andrarums kyrkogård, såsom varande för inskränkt behöfven utvidgas, bör församlingen låta betänka att i förening med nämnde utvidgning låta anlägga och skärfa kallstensmuren omkring kyrkogården", står det i visitationsprotokollet. Därefter följer en förklaring till kyrkogårdsmurens återkommande förfall; "Då grafvar stundom blifvit öppnade nära intill kyrkmuren erinras det om att sådant icke fick ske emedan muren däraf kunna hafva skada". År 1849 var alla gravar på kyrkogården. allmänna. Träd fanns planterade på kyrkogården, om det var nya eller de samma som vid 1822-års visitation framkommer ej.⁸⁰

År 1855 hade reparationerna och utvidgningen som anmodades år 1849 utförts. Materialboden, förmodligen den som Christina Piper donerat år 1743, borde bortskaffas från den plats som den hade på kyrkogården, och sättas upp på ett lämpligare ställe om den ansågs nödvändig, skriver man. Var den stått placerad på kyrkogården framkom inte i visitationsprotokollet.⁸¹ Vid mitten av 1800-talet var det viktigt att visa upp en prydlig kyrkogård. En äldre materialbod i trä i medfaret skick, står idag öster om den äldre kyrkogården strax utanför kyrkogårdsmuren. Det är möjligt att den stått där sedan mitten av 1800-talet (se figur 27).

2.3.7 Trädkransen under 1800-talet

Före almsjukans dagar var de höga almekronorna karaktärgivande för många skånska kyrkogårdar⁸². Som bilden från sista delen av 1800-talet visar (se figur 10) är det troligt att trädkransen runt Andrarums kyrkogård kom till ungefär vid mitten av 1800-talet. Träden på bilden, som av karaktären sett troligtvis är almar, *Ulmus glabra*, har uppnått en viss ålder. Ingen ny trädkrans har planterats under senare halvan av 1800-talet.

2.4 1900-talet

2.4.1 En bygd på väg att dö ut?

År 1912 lades alunbruksverksamheten ned fullständigt. Nu fanns ingen industri i bygden längre och befolkningsantalet i Andrarum sjönk. År 1932 avled 22 personer i Andrarum. År 1933 bodde det 985 personer inom Andrarums församlingsområde⁸³. Sedan dess har antalet avlidna / år sjunkit

⁷⁵ a.a.

⁷⁶ Herrlin, G., m. fl., red. 1947, sid 529.

⁷⁷ LLA, Andrarums kyrkoarkiv, N I:1, år 1812-1855

⁷⁸ Lundquist, K., 1992, sid 30.

⁷⁹ Se not 82.

⁸⁰ a.a., N I:1, år 1849.

⁸¹ a.a., N I:1, år 1855.

⁸² Bringeéus, N-A., 1997, sid. 190.

⁸³ Domkapitlets arkiv, Kyrkorådet Lunds stift (DLA), Biskopsvisitationer i Andrarum, Österlens kontrakt 1932.

betydligt. Idag bor här endast omkring 300 invånare⁸⁴. Jordbruk läggs ned på grund av bristande lönsamhet och det är långt att färdas till arbetsplatser i städerna. Många har flyttat från orten och användningen av kyrkogården och kyrkan minskar.

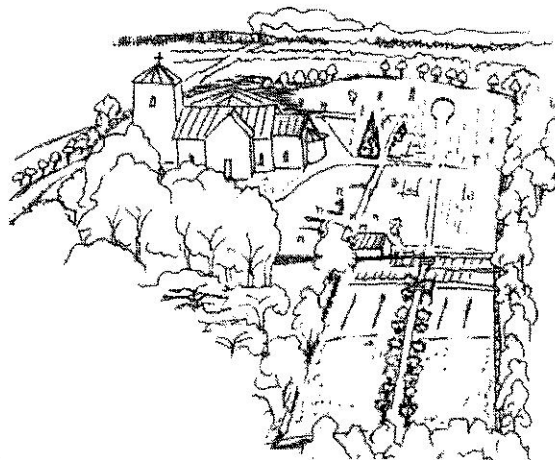
2.4.2 Utvidgning med "den nya kyrkogården"

Vid biskopsvisitationen år 1932, befanns kyrkogården vara i gott skick. "Kyrkan är en av våra vackraste lundakyrkor, särskilt efter den grundliga restaurering den undgått de senaste åren", kan man läsa i protokollet. Under 1930-talet var det fortfarande många som begravdes på kyrkogården,⁸⁵ och utrymmet började tryta.

Det beslöts att kyrkogården skulle utvidgas åt söder, vilket kom att bli den "yngre" kyrkogården. Ett förslag till utvidgningen upprättades av Gustav Rudolf Persson, Kristianstad, daterat den 10 april 1937⁸⁶ (se figur 17).

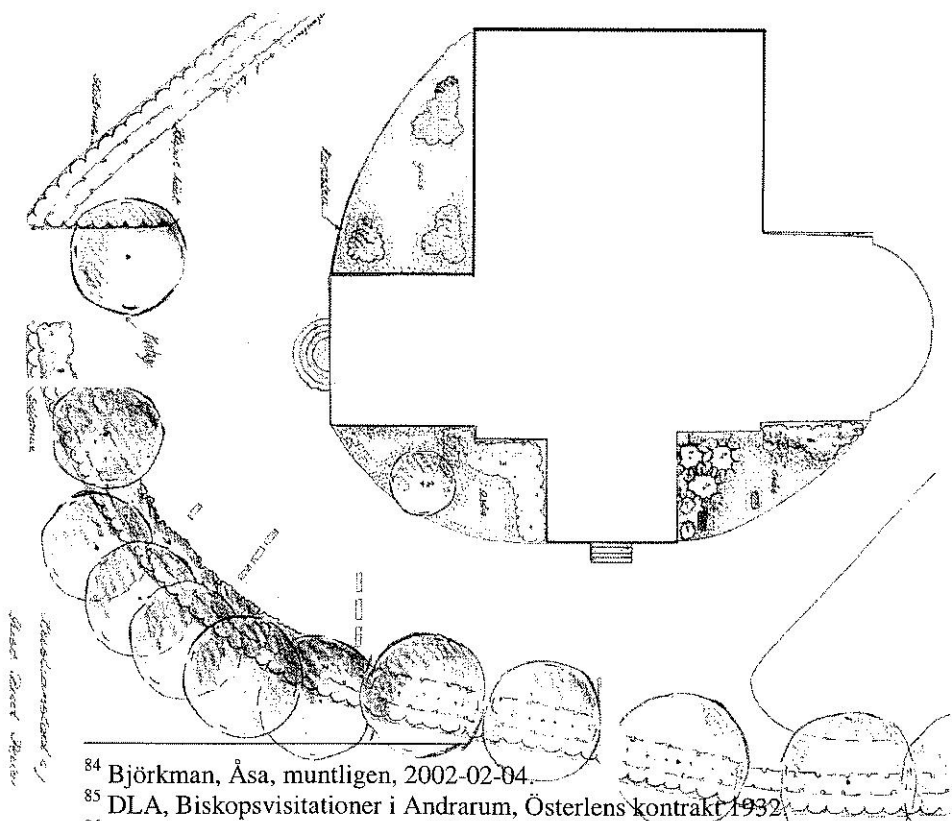
Ett förslag till planteringar på den gamla kyrkogården, signerad av samme person, upprättades och anlades förmodligen samtidigt⁸⁷ (se figur 15). Buskar planterades intill kyrkan och längs med muren, i norr och i väster planteras en häck av lind, *Tilia cordata*. Buskarna och gräsmattorna runt kyrkan är idag borta och ersatta med singel.

På ritningen (nedan) är de två kastanjerna inritade som omgärdade entrén i väster och i söder har sju gravstenar markerats. Övriga träd längs kyrkogårdsmuren som markerats fanns redan på plats då ritningen upprättades.

Figur 14.

År 1942 är den nya kyrkogården utbyggd och klar för invigning. En rektangulär del har tillfogats den gamla kyrkogårdens östra del i en rät vinkel åt söder. Under slutet av 1980-talet anläggs en cirkelformad minneslund i nord-öst. (Bild författaren)
Jmf. med fig. 6, 8, 9 och 13.

Figur 15.

Samtidigt med utbyggnaden av den nya kyrkogården förändrades området runt kyrkan. Förslaget, som också anlades, visar busk-planteringar intill kyrkan samt en häck av lind, *Tilia cordata*, utmed kyrkogårdsmuren i nordväst. (Ritningsutdrag: signerat Gustav Rudolf Persson, (Romberg, T., 2001).

⁸⁴ Björkman, Åsa, muntligen, 2002-02-04.

⁸⁵ DLA, Biskopsvisitationer i Andarum, Österlens kontrakt 1932.

⁸⁶ Rige Falk, C., Riksantikvarieämbetet i Stockholm, ATA (Antikvariskt-Topografiska Arkivet), Ritning över förslag till nya kyrkogården, av Gustav Rudolf Persson, daterad 1937-04-10

⁸⁷ Romberg, T., Tillhör länsstyrelsens beslut angående fällning av de två kastanjerna vid entrén. Dnr. 225-27306-98. Tyvärr är ritningsutdraget odaterat. Troligen är att ritningen (fig 15.) samtida med förslaget till den nya kyrkogården, upprättat av, Gustav Rudolf Persson.

18

Dungen i söder, som markerats på ritningen som barrträd och björk, blev aldrig så omfattande som på ritningen. Fotot (se figur 16) visar planteringen av björk i riktning mot söder som det ser ut idag.

Den nya kyrkogårdens murar i öster och väster består av välhuggna större stenblock, så kallade kvadrar, som ligger tätt inpassade till varandra med relativt smala fogar utan murbruk. Kallmurarna saknar avtäckning. Nya kyrkogårdens södermur är cirka 70 meter lång, 1,2 meter hög och 0,7 meter bred. de rektangulära granitblocken, kvadrarna, är 0,4 x 0,6 meter, i tre lagers höjd staplade i förband. Den öst-västliga stödmuren som skiljer den gamla kyrkogården från den nya, södra delen, är cirka 0,8 meter hög och består av välhuggna, medelstora stenblock med inslag av rundformade markstenar. Kanten intill stödmurens högre sida täcks av en lågväxande häck, 0,4 meter, av krypande oxbär, *Cotoneaster* sp. I hörnet intill det Ryttingska gravkoret står en 4 meter hög och bred tuja, *Thuja occidentalis*. Två grindar av smidesjärn i enkel modell (se ritning figur 17), leder ut från den nya kyrkogården.

2.4.3 1900-talets trädkrans

Entrén mot kyrkogården inramades under 1800- talets andra hälft och under 1900 av två ståtliga kastanjer (se fig. 18), som på grund av bristande vitalitet fälldes 1999. De flesta av de höga träden som fanns längs kyrkmuren i norrgående riktning på bilden från slutet av 1800-talet är borta. En klippt häck av lind, (*Tilia cordata*), som förmodligen planterades i samband med att den nya kyrkogården anlades, följer längs stödmurens insida mot kyrkogården.

En trädkrans av samma art, (*Tilia cordata*), cirka 10 år gammal, följer stödmuren och häcken i norr och öster (se inventeringsplan, fiur 27, sid 26). I söder gränsar kyrkogården mot prästgårdstomten. I gränsen, bakom den gamla kallmurade kyrkogårdsmuren av natursten, står äldre träd, alm, ask med mera i en dunge. En häck av blandade arter, främst måbär, *Ribes alpinum* och trubbhagtorn, *Crataegus monogyna*, följer insidan av muren. Den nya kyrkogården omgärdas i öster av en enkel, och på sina ställen dubbel rad med björkar, *Betula pubescens*.

Figur 18. Fotot från början av 1980-talet visar Andrarums kyrka och kyrkbacken från väster. Entrén till kyrkogården omgärdas på bilden av två ståtliga kastanjer som numera är fällda. Buskaget av vildros, *Rosa canina*, längs vägens norra sida har också tagits bort. (Foto ur: Carlberg, Gunnar, 1984)

2.4.4 Minneslunden

År 1987 upprättades ett förslag av landskapsarkitekt Sven-Erik Patriksson, Degeberga, till en minneslund på den nordöstra delen av den gamla kyrkogården.⁹⁰ I beskrivningen kan man läsa att den norra delen av kyrkogården är utlagd i gräs och innesluter kvarvarande äldre gravstenar samt några gravplatser som fortfarande vårdas.

Från den "äldre" kyrkogården leder en central gång av singel mot minneslunden. (se fig. 19) Därifrån följer en gatstensbelagd gång in mot den cirkelformade minneslunden och den rektangulära ytan med sittbänk och plats för utsmyckning. Jordningsområdet avgränsas av en rad storgatsten. Platsen inramas av en idegranshäck som enligt beskrivningen från 1987, skall klippas till en höjd av 1,3 m, samt av buxbom som avses klippas till 0,6 meter. Vid besöket den 15 augusti var häckarna lägre än den anvisade höjden.

Till minneslunden bifogades särskilda ordningsföreskrifter angivna av kyrkorådet 1987. I dessa står att minneslunden är avsedd för ett gravskick med kollektiv, anonym karaktär. De avlidnas

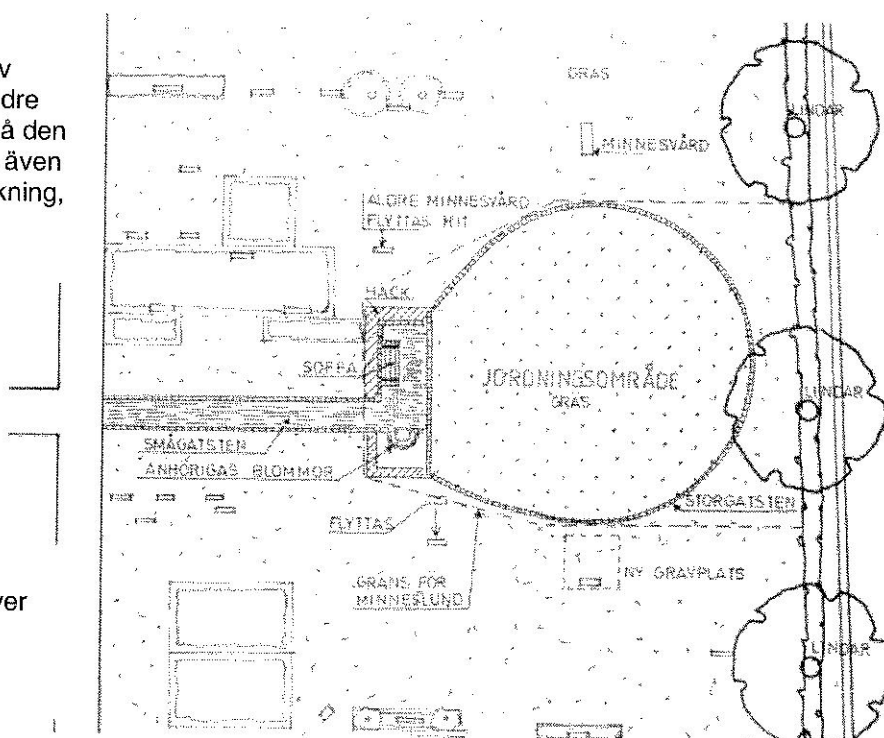
⁹⁰ Krondahl, B. Ritningarna som legat till grund för länsstyrelsens beslut är daterade den 26 juni 1987 (Dnr 11.393-1031-87)

aska ska grävas ned eller strös ut inom det gemensamma området, utan närvaro av de anhöriga. Askans läge markeras inte och enskilda gravvårdar eller planteringar förekommer inte. Det är begravningsförvaltningen som svarar för vård och plantering av minneslunden. Besökarna smyckar med ljus och snittblommor på platser som förvaltningens personal anvisar⁹¹ (se figur 20. beteckning K).

I våra dagar hämtar kyrkogårdsplanerare oftare sina förebilder från ett naturlandskap än från den tuktade parken⁹², skriver Nils-Arne Bringeéus (1997). Minneslunden på Andrarums kyrkogård är ett mellanting. Från minneslunden ser man ut över ett vackert beteslandskap med stora gräsmarker som visuellt smälter samman med minneslundens och den äldre kyrkogårdens gräsmattor. Medan minneslundens cirkelform, den stramt klippta häcken och rosenrabatten inger en viss parkkänsla. Området har stark lutning mot norr och sett från kyrkan förändrar inte minneslunden bilden av kyrkogården märkbart.

Figur 19.

Ritningsutdrag över minneslunden av Sven-Erik Patriksson, 1987. Några äldre minnesvårdar flyttas enligt planen. På den rektangulära ytan med sittplats finns även en plats anordnad för blomstersmyckning, (Kron Dahl, B.)

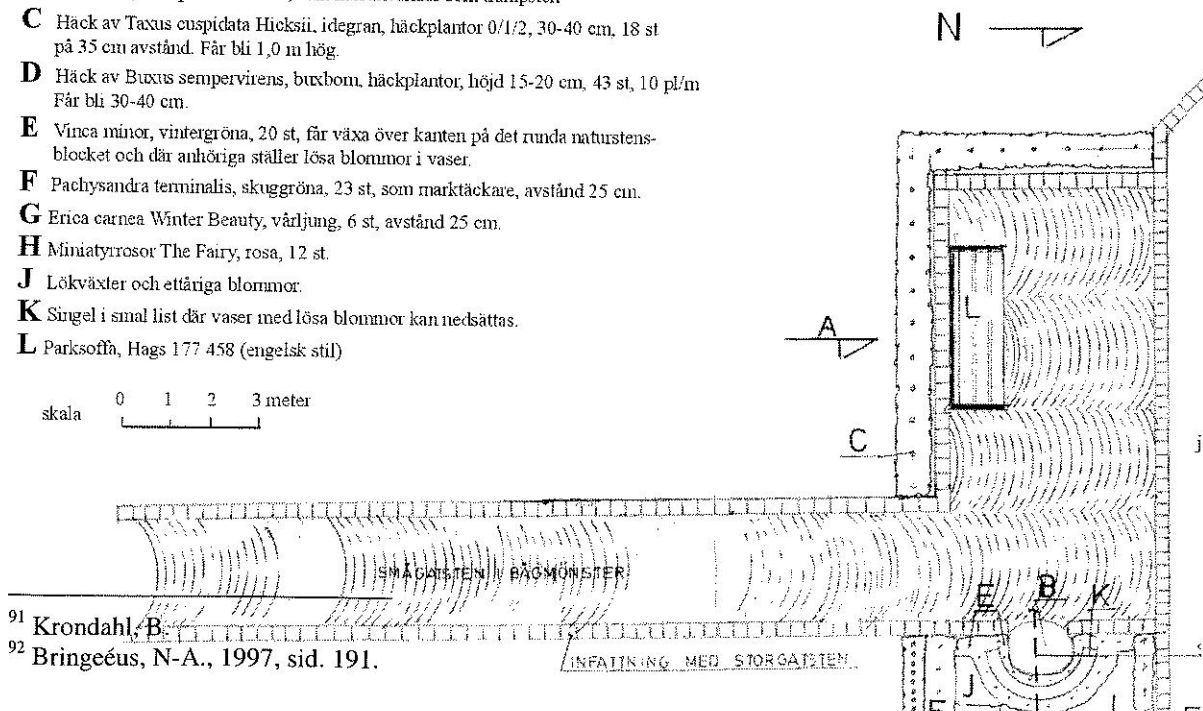
Figur 20.

Växtlista och ritningsutdrag. Detalj över minneslunden, Sven-Erik Patriksson förslag 1987-04-10. (Kron Dahl, B.)

BETECKNINGAR

- B** Natursten, med plan ovansida, som kan användas som trampsten
- C** Hack av *Taxus cuspidata* Hicksii, idegran, häckplanter 0/1/2, 30-40 cm, 18 st på 35 cm avstånd. Får bli 1,0 m hög.
- D** Hack av *Buxus sempervirens*, buxbom, häckplanter, höjd 15-20 cm, 43 st, 10 pl/m. Får bli 30-40 cm.
- E** *Vinca minor*, vintergröna, 20 st, får växa över kanten på det runda naturstensblocket och där anhöriga ställer lösa blommor i vaser.
- F** *Pachysandra terminalis*, skugggröna, 23 st, som marktäckare, avstånd 25 cm.
- G** *Erica carnea* Winter Beauty, vårljung, 6 st, avstånd 25 cm.
- H** Miniaturrosor The Fairy, rosa, 12 st.
- J** Lökväxter och ettåriga blommor.
- K** Singel i smal list där vaser med lösa blommor kan nedsättas.
- L** Parksoffa, Hags 177 458 (engelsk stil)

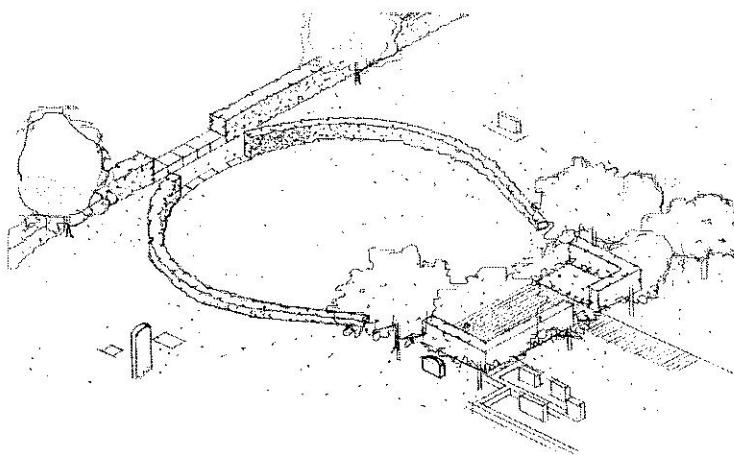
skala 0 1 2 3 meter

⁹¹ Kron Dahl, B.

⁹² Bringeéus, N.-A., 1997, sid. 191.

1999 upprättades ett förslag till förändring av minneslunden⁹³. Det var landskapsarkitekterna Christer Göransson och Anders Folkesson, Mellanrum landskapsarkitekter, som gav ett lite lumrigare förslag till minneslunden. I förslaget omgärdar en idegranhäck den cirkelformade ytan som sluttar mot norr. Häcken föreslogs bli lägre intill sittplatsen för att sedan bli allt högre längre ut mot slänten. På så vis blir häckens övre linje i jämnhöjd. En öppning i häcken av lind och

hagtorn, som avgränsar den gamla kyrkogården utåt, ger en vy mot det vackra landskapet utanför.

Växterna till nyplanteringen levererades av Rosenhagens plantskola i Skåne-Tranås, berättar Bengt Krondahl. Plantering utfördes enligt ritning och växtlista, men förslaget att öppna upp ett hål i den befintliga häcken ut mot landskapet som ritningen ovan visar, var inte utfört 2001-08-15 då jag besökte kyrkogården.

Det blir spännande att följa utvecklingen av de silverbladiga päronträden som har ett mycket vackert silvverglänsande bladverk på sina hängande grenar. Hängande eller paraplyformade träd som till exempel tårbjörk, paraplyalm och hängask är vanligt förekommande på kyrkogårdar. En medveten plantering av sådana började troligen under andra halvan av 1800-talet, samtidigt som kyrkogårdarna överhuvudtaget började planteras med buskar och träd, skriver Rune Bengtsson i boken om Kyrkogårdens gröna kulturarv (1992)⁹⁴. Förmodligen har avsikten varit att förmedla en melankolisk stämning genom trädens arkitektoniska form. De ljusa silverbladiga päronträden som är planterade i grupp, är emellertid ett ovanligt arkitektoniskt inslag. I Andrarum smälter de på ett bra sätt samman med kyrkogårdens ljusa och öppna uttryck. Om de utvecklas väl kommer de att ge kyrkogården och minneslunden en mycket speciell prägel.

Figur 21.

Vy som visar 1999-års förslag till förändring av minneslunden. En liten dunge med sex stycken silverbladiga päronträd, *Pyrus salicifolia*, inramar sittplatsen och blomstersmyckningsområdet. Bilden är hämtad från Christer Göransson och Anders Folkessons förslag 1999-09-08, (Krondahl, B.)

2.4.5 De senaste årens förändringar

Under en period på 1980-talet lades det mesta av kyrkogårdens gångar om från grus till gräsmatta och många gravar på den gamla kyrkogården såddes också in med gräs. Kyrkogårdens utformning förändrades härmed märkbart. Trädfällningar under de senaste åren har också medverkat till att kyrkogårdens arkitektoniska uttryck förändrats.

Träd på och intill kyrkogården har ofta kommit att utgöra tvisteämnen. Det beror delvis på att man ansett att de blir allt för stora för platsen. En annan anledning är att de fäller löv och kvistar som åsamkar arbete både för kyrkogårdsförvaltningen och för de som sköter gravarna privat. Det åberopas också att kyrkogårdsmuren och gravvårdar skadas av trädens rötter.⁹⁵ Trädens positiva aspekter känner vi alla till, från de rumsskapande och estetiskt-, stämningsskapande värdena, till de funktionella som att skapa lä och skugga. Att fälla träd då de utgör fara på grund av dålig vitalitet vid hög ålder, vilket kan avgöras av expertis inom området, är självklart. Viktiga förändringar kräver dock alltid tillstånd av länsstyrelsen.

Den 23 oktober 1998 ansökte Brösarps pastorat hos länsstyrelsens kulturmiljöenhet om att få fälla de två kastanjerna som markerat ingången till kyrkogården. Enligt kyrkovård Margit Nilsson var de angripna av röta, en annan anledning var att de skuggade kyrkan som blev belagd med alger vilket

⁹³ Krondahl, B. Christer Göransson och Anders Folkessons förslag dat. 1999-09-08, retuscherat utsnitt av författaren.

⁹⁴ Bengtsson, R., 1992, sid 119.

⁹⁵ Mandahl, Aina, muntligen 2001-12-14

krävde ett ökat underhållsarbete av fasaden. Efter trädfällningen avsåg pastoratet plantera nya träd och önskade synpunkter på trädslag⁹⁶. Enligt Aina Mandahl som är landsantikvarie i Lunds stift, ingår det inte i länsstyrelsens myndighetsutövning att tillhandahålla förslag till trädval. Det är upp till pastoratet att anlita kunnig person för trädval på den historiska platsen.⁹⁷

En större ask, som stod till vänster om ingången, avverkades samtidigt som de två kastanjerna berättar Margit Nilsson. Skälet till avverkningen, som skedde vårvintern 1999, var desamma som för kastanjeträden, dålig vitalitet på grund av hög ålder och att den skuggade kyrkofasaden.⁹⁸

Vid mitt besök på kyrkogården den 15 augusti 2001, stod sex stycken, relativt nyplanterade träd till vänster om kyrkbackens väg (se figur 22). Träden som planterats är: två stycken hängbjörkar, *Betula pendula* 'Tristis', två gulbarkig hägg, *Prunus mackii*, en amerikansk rönn, *Sorbus americana* och två vitoxlar, *Sorbus aria* 'Lutescens'. Träden var liksom växterna till minneslunden, levererade av Rosenhagens plantskola, berättar Bengt Krondahl. Trädvalet var troligtvis också gjort av plantskolan.

2.4.6 Djur på kyrkogården

Under de senaste åren, 1999-2001, har buskpartierna intill vägen upp mot kyrkogården röjts. Buskarna var av arten vildros, *Rosa canina*. Røjningen utfördes på grund av att buskaget drog till sig rådjur, som vandrade vidare upp på kyrkogården och åsamkade skadegörelse på kyrkogårdens grönska. Vid ett flertal tillfällen hade bland annat kranssmyckningen "skändats" på nya gravar⁹⁹. Numera är det gräsmatta på de partierna som förut var täckta med buskar.

Kyrkogårdens närhet till de omgivande skogarna bidrar till viltets vistelse på kyrkogården. Då jag besökte kyrkogården en solig augustidag 2001, fick jag uppleva ett möte med en annan vanligt förekommande djurart på kyrkogården. En snok ringlade framför mina fötter! Bengt Krondahl, som är kyrkovaktmästare, berättade att han samma dag redan uppmärksammat flera ormar. Snokar är vanligast förekommande, men även huggorm syns på kyrkogården¹⁰⁰. Den omgärdande kallmurade kyrkmuren och stödmuren på norra slänten med alla sina håligheter, bidrar säkert till den rika förekomsten av orm.

Ett annat exempel där djur befunnit sig på kyrkogården har jag fått berättat från min far, Sven Ingvar Andersson. Händelsen utspelades vid en begravningsakt någon gång på 1970-talet. När begravningsföljet kom ut till graven, befann sig en stor grävling i hålet. Begravningsakten fick därför uppskjutas medan en skogvaktare tillkallades från Christinehof för att avlägsna grävlingen på lämpligt sätt.

2.5 De olika gravvårdarna

Namn, årtal och ibland små berättelser, är kanske det som intresserar de flesta mest då de besöker en kyrkogård. Personerna som döljer sig bakom inskriptionerna på stenarna, våra förfäder, förenar oss med den historiska platsen.

⁹⁶ Romberg, T. Ansökan till Kulturmiljöenheten, länsstyrelsen Kristianstad län, 1998-10-23, Dnr. 225-27306-98

⁹⁷ Mandahl, Aina, muntligen 2001-12-14

⁹⁸ Nilsson, Margit, muntligen 2002-01-22

⁹⁹ a.a

¹⁰⁰ Krondahl, Bengt, muntligen 2001-08-14

Figur 22.

Längs med kyrkbackens väg står sex stycken nyplanterade träd. Till vänster om den nedre entrén står en ask med diametern 1,20 meter (Foto: författaren 2001-08-15)

Den första gravstenen möter man redan utanför kyrkogården. Nedsänkt i gräset, strax till höger invid entrégrinden, ligger en vackert graverad granitsten. Gravvården har nyligen ställts i ordning (2000)¹⁰¹. Stenen berättar om bruket att begrava människor som bragt sig själv om livet utanför kyrkogården.¹⁰²

Området norr om kyrkan, där alunbruksarbetarna begravdes, har under mitten av 1900-talet fått en mycket tilltalande utformning. Ett enkelt träkors brukade resas förr på de fattiga arbetarnas grav som fort ruttnade sönder. "De förpinade verkarnas förr så tröstlösa kyrkogård har blivit utjämnad och insådd med gräs", skrev Folke Sjöstedt i sin artikel år 1969. Men en minnesgod svensk/ amerikan, vars far varit anställd vid alunbruket, bekostade en vacker minnessvård år 1941 till de namnlösa arbetsträlarnas minne. På stenen kan man läsa en hedrande text över alunbruksarbetarna¹⁰³ (se figur 24). Stenen kan ses som ett monument över den jämlika människosyn som man strävat efter under 1900-talet. Under krigsåren hade man fått erfara det motsatta, och känslan för människors lika värde var stor.

Olof Lindgren hette mannen som reste stenen över alunbruksarbetarna. Han hedrade också sina föräldrar Nils Olsson och Maria Hallgren, med ett pampigt gravmonument med inskriptionen "Allt var av kärlek". Släkten Hallgren, som arbetat vid alunbruket fick också en mäktig och vacker vård i röd granit. "Lite längre österut finns vårdarna över de sista alunbruksarbetarna, som höll ut till 1912; Håkan Mårtensson Klang som dog 1924, och Nils Nilsson-Buus", skriver Folke Sjöstedt.¹⁰⁴

På sydsidan, finns flera slipade skiffervårdar från 1800-talets början. En praktfull vård är rest över rusthållaren Nils Jakobsson, född i Björnastad i socknens norra del, född 1785, och död 1840 och hans hustru Nilla Nilsdotter född i Andrarum 1794 och död i Björnastad 1861. Här finns en vacker och minnessvård över mamsell Anna M. Nosell, född i Bona år 1775, död i Andrarum år 1847, skiffervårdens prakt tyder på att mamsell Nosell var en bemärkt person. Över den gamla skickliga urmakaresläkten Ahlström, som bland annat var specialister på "dalaklockor av så kallat verkamodell", finns det en gravvård med texten 'Minne af urmakaren Anders Ahlström, född i Alunbruket 1825' och en annan med texten 'Urmakare H. Ahlström, Alunbruket 1843-1930, hustru Anna Ahlström'.¹⁰⁵

¹⁰¹ Nilsson, Margit, muntligen 2002-01-22

¹⁰² Vad som står på stenen är svårt att tolka dels beroende på att texten slipats av väder och jord samt på grund av de åderdomliga, sirliga littografiska tecknen. En liknande sten finns på Bosjökloster kyrkogård, med dateringen 12 oktober 1805, bild sid. 200 i boken *Skånska kyrkor*.

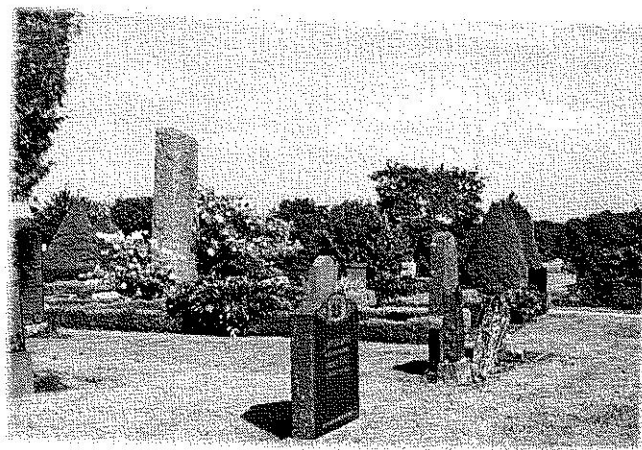
¹⁰³ Sjöstedt, F., 1969-11-08. I artikeln anges att det var Olof Lindgren, son till en trädgårdsdräng vid Christinehofs slott och utflyttad till Utah i Amerika som rest gravvården.

¹⁰⁴ a.a. Personen som berättade för artikelförfattaren om gravstenarna och lite om historierna bakom var Johan Buus som var i släkt med de båda sista arbetarna vid bruket.

Figur 23. föreg. sida
I gräsmattan till höger utanför kyrkogårdsgrinden är en självspilling begravd. Stenen har en vacker och sirlig inskription. (Foto: författaren 2001-08-15)

Figur 24.
Minnessten över alunbruksarbetarna år 1941. (Bild: författaren 2001-08-15)

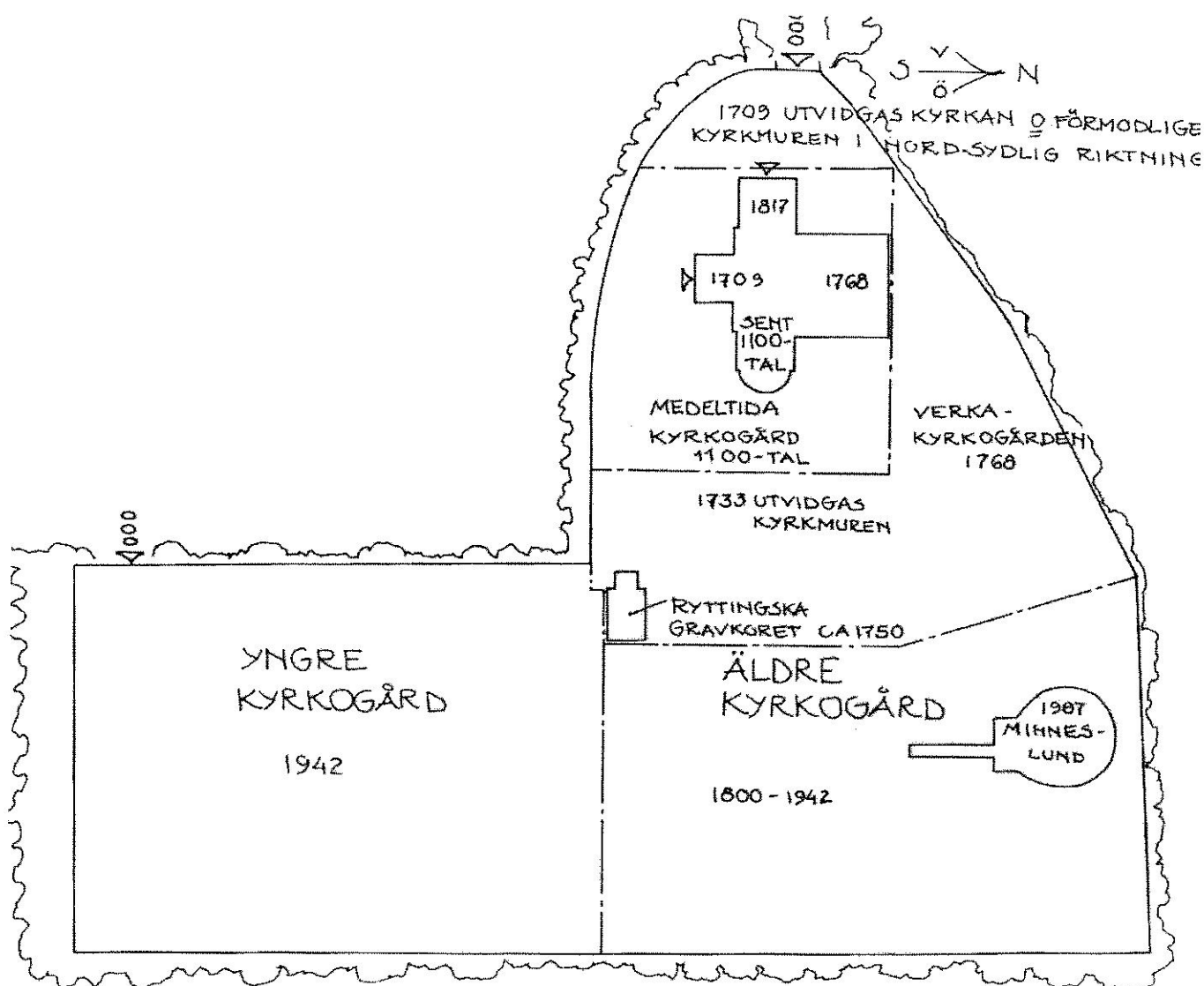

Figur 25.
Bilderna visar några olika modeller av gravvårdar på den gamla kyrkogården. Sedan 1980-talet är de flesta gravar insådda med gräs. Intill den höga "bautastenen" står en ranglig gammal hortensia, förmodligen av samma ålder som stenen. På bilden syns fyra sockertoppsgranar, *Picea glauca* 'Conica' och till vänster skymtar det enda trädet på kyrkogården, en tuja, *Thuja occidentalis*, som är 7 meter hög. (Foto: författaren 2001-08-15)

På den nya kyrkogården finns gravvården över riksdagsman Swen Jönsson, Fridhill, född 1877 och död 1956, som efterträdde greve Raul Hamilton på Ovesholm. I fjorton år representerade han de frisinna i riksdagens andra kammaren. Swen Jönsson var med om att lägga fram många för landet och bygden, viktiga motioner. Han skrev också flera böcker, bland annat boken om *Andrarum* (1940). Många andra intressanta och vackra gravvårdar finns att beskåda.

2.6 Sammanfattning i plan över de olika utvidgningarna

Figur 26. Plan över de olika utvidgningarna. De flesta utvidgningarna har endast omnämnts i litteratur i samband med utvidgning av kyrkan och inte redovisats på bild. Planen är därför i stora drag en tolkning. Underlag för kyrkogårdsområdets yttre gräns;. Plan över gravplatsindelning på Andrarums gamla kyrkogård, Hässleholm, 1961, Källa: Krondahl, B. (Bild författaren)

3. ANDRARUMS KYRKOGRÄRD IDAG

Andrarums kyrkogård har anor sedan slutet av 1100-talet och har därefter utvidgats i flera etapper som beskrivits i uppsatsen under de olika tidsepokerna. Kyrkogårdens karaktärer skiljs idag framförallt åt i två tydliga delar: den "äldre" och den "yngre". Under 1980-talets slut anlades den cirkelformade minneslunden på den äldre kyrkogården. De olika utvidgningarna redovisas i figur 26.

¹⁰⁵ Sjöstedt, F., 1969-11-08.

3.1 Inventering

Kyrkogårdens växtlighet inventerades översiktligt vid ett besök den 15 augusti 2001 (se figur 27, sid 26). En planritning från 1961¹⁰⁶ har använts som underlag för inventeringen samt ritningen över den nya kyrkogården av Gustav Rudolf Persson från 1937.

4. AVSLUTNING

Avsikten med uppsatsen har varit att teckna ned de viktigaste förändringarna som skett på kyrkogården under historiens gång. Källmaterialet för uppsatsen nämner Andrarums kyrkogård första gången år 1733 i samband med utbyggnad av kyrkogårdsmuren¹⁰⁷.

Under alunbrukets storhetstid, då befolkningen och dödstalet var stort i församlingen, utökades kyrkogården flera gånger. Det var också under denna tid som gravstenar kom på modet. Olika utformningar och material förekom på gravvårdarna och så har det varit sedan dess. I gravvalven under kyrkan och i det Ryttingska gravkoret, begravdes de rikaste och de som stod högst på statusskalan yrkesmässigt.

I rikets helhet kom kyrkogårdens arkitektoniska utformning att få större uppmärksamhet i och med författningen som Gustav IV Adolf år 1805 utfärdade. Den lade grunden till den svenska kyrkogårdskulturen, som genom kungens initiativ blev en statlig angelägenhet. Länsstyrelsernas plan- och kulturminnesvårdsenheter har fram till våra dagar handlagt ärenden rörande kyrkogården enligt nämnda Begravningskungörelse, och gör så fortfarande. Numera gäller Kulturminneslagen (KML 1988:950).¹⁰⁸

Riksdagen beslöt år 1815 att begraving i byar och städer måste upphöra. Nya begravningsplatser skulle anläggas utanför tätbebyggelse¹⁰⁹, vilket bland annat var mer hygieniskt. Denna förordning berörde inte kyrkogården i Andrarum eftersom den inte ligger i ett tätbebyggt område. Men den utformning som de nya kyrkogårdarna fick, kom däremot att avspeglas även i Andrarum. De nya kyrkogårdarna anlades med sträng symmetri med huvudgångar och kvarter och större omsorg ägnades åt planteringar. Runt sekelskiftet 1900, rutades den äldre kyrkogården i Andrarum in med grusgångar. Den nya kyrkogården som anlades i slutet av 1930-talet anlades efter det nya strikta arkitektoniska mönstret. De tätt placerade gravarna täcktes med ljus singel och inramades med buxbomshäckar och mittgången fick en allé av hamlade pyramidalmar.

De stora träden som kom att bli 1800-talets signum¹¹⁰ kommenterades första gång i visitationsprotokoll år 1822¹¹¹. Det anges då att det fanns träd på kyrkogården. Det äldsta fotot¹¹² som jag funnit är från 1800-talets slut och visar den gamla trädkransen runt kyrkan. I den syd-östra gränsen finns det gamla trädbeståndet delvis kvar och består av bland annat av ask och alm. Under senare år har de flesta av de gamla träden fällts och kyrkan och kyrkogården har blivit mer "blottad" på sin höga position i landskapet, i avvaktan på att den nya trädkransen av lind planterades för tio år sedan vuxit sig hög. Under de senaste åren har även sex låga träd med varierande uttryck i färg och form planterats längs med vägen upp mot kyrkan. Minneslunden från 1987, som 2000 fått en liten dunge av silverbladiga päronträd, är det senaste arkitektoniska tillskottet på kyrkogården. Framtiden får utvisa kyrkogårdens vidare utformning.

Det har varit mycket intressant att forska i kyrkogårdens historia. Landskapet framträder med kunskap om historien i en ny dimension.

¹⁰⁶ Krondahl, B. Plan över gravplatsindelning på Andrarums gamla kyrkogård, Hässleholm i aug. 1961, Johansson

¹⁰⁷ Jönsson, S., 1940, sid 11. Swen Jönsson nämner dock inte varifrån han hämtat uppgiften.

¹⁰⁸ Lundquist, k., 1992, sid 28.

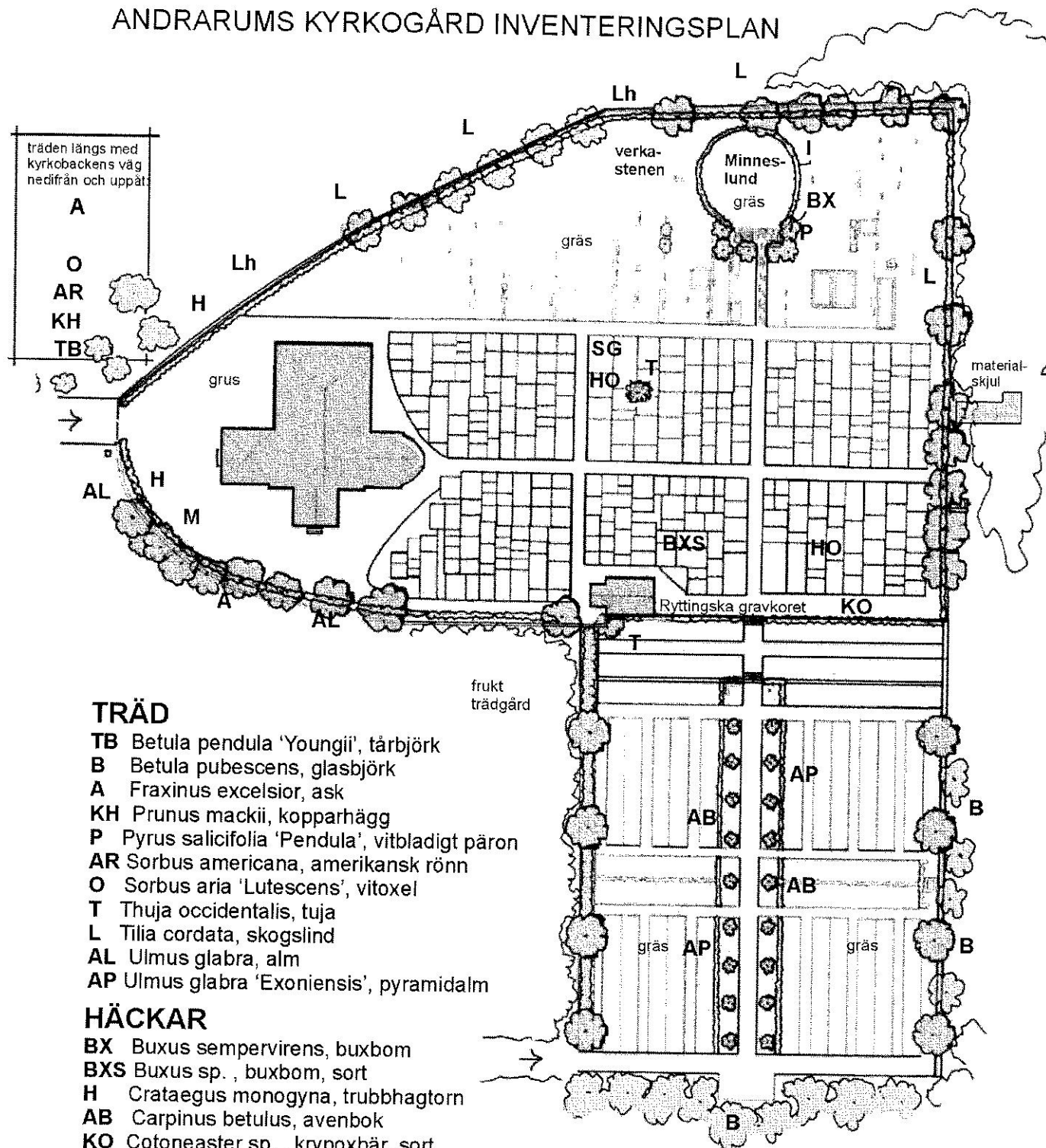
¹⁰⁹ a.a

¹¹⁰ a.a

¹¹¹ Landsarkivet i Lund (LLA), Andrarums kyrkoarkiv, Biskopsvisitationer N I:1, år 1822.

¹¹² Nihlén, J., 1956, sid 9. Se sid 10 i uppsatsen

ANDRARUMS KYRKOGÅRD INVENTERINGSPLAN

TRÄD

- TB *Betula pendula* 'Youngii', tårbjörk
- B *Betula pubescens*, glasbjörk
- A *Fraxinus excelsior*, ask
- KH *Prunus mackii*, kopparhägg
- P *Pyrus salicifolia* 'Pendula', vitbladigt päron
- AR *Sorbus americana*, amerikansk rönn
- O *Sorbus aria* 'Lutescens', vitoxel
- T *Thuja occidentalis*, tuja
- L *Tilia cordata*, skogslind
- AL *Ulmus glabra*, alm
- AP *Ulmus glabra* 'Exoniensis', pyramidalm

HÄCKAR

- BX *Buxus sempervirens*, buxbom
- BXS *Buxus* sp., buxbom, sort
- H *Crataegus monogyna*, trubbhagtorn
- AB *Carpinus betulus*, avenbok
- KO *Cotoneaster* sp., krypoxbär, sort
- M *Ribes alpinum*, måbär
- Lh *Tilia cordata*, skogslind
- I *Taxus cuspidata* 'Hicksii', idegran

SOLITÄR BUSKAR

- BXS *Buxus* sp., buxbom, sort
- HO *Hortensia* sp., hortensia, vit, sort
- SG *Picea glauca* 'Conica', sockertoppsgran

Figur 27. Inventering utförd 2001-08-15, Anneli Andersson

4. KÄLLOR OCH LITTERATUR

Otryckta källor

- Ansökan till Kulturmiljöenheten, länsstyrelsen Kristianstad län, 1998-10-23, (Dnr. 225-27306-98), angående trädfällning på kyrkogårdar inom Brösarps pastorat, Tomelilla kommun, genom Sten Richard. Källa: Thomas Romberg, rikantikvarie, Skåne län.
- Domkapitlets arkiv, Kyrkorådet Lunds stift (DLA), Biskopsvisitationer i Andrarum, Österlens kontrakt 1932.
- Handlingar angående Minneslunden. Projektör Sven-Erik Patriksson, Mark- och trädgårdsprojektering, Degeberga. Länsstyrelsens beslut i ärendet är daterade den 26 juni 1987 (Dnr 11.393-1031-87). Källa: Bengt Krondahl, kyrkovaktmästare.
- Handlingar angående reparationsarbeten på kyrkogårdsmurar i Andrarum, länsstyrelsen i Skåne län. Länsstyrelsens beslut i ärendet är daterade den 6 november 2000 (Dnr 225-28870-00). Arkitekt- & Restaureringskonsult AB, Hans Ponnert, Degeberga. Källa: Bengt Krondahl, kyrkovaktmästare.
- Landsarkivet i Lund (LLA) Andrarums kyrkoarkiv, Biskopsvisitationer, Signum N I och volym 1, år 1812-1855, samt år 1871-1922.
- Riksantikvarieämbetet i Stockholm, ATA (Antikvariskt-Topografiska Arkivet), Ritning över förslag till nya kyrkogården, av Gustav Rudolf Persson, daterad 1937-04-10

Muntliga källor

ANDERSSON, MONA, arkivarie, Lantmäteriet Kristianstad, telefonsamtal 2001-12-14. Meddelar att inga handlingar finns ang. kyrkogården.

BJÖRKMAN, ÅSA, ekonomiassistent, Tomelilla kommun, 2002-02-04. Uppgifter om församlings-sammanslagning och invånarantal.

IVANSSON, GUN-BRITT, arkivarie, Tomelilla kommun, telefonsamtal 2002-02-04. Meddelar att inga handlingar finns ang. kyrkogården i kommunstyrelsens eller miljö och byggnadskontorets arkiv.

KARLSSON, PER-ÅKE, hembygdsforskare, telefonsamtal 2001-10-23. Hänvisar bland annat till Curt Wallins bok.

KRONDAHL, BENGT, kyrkovaktmästare i Andrarum, 1995 -, 2001-08-15. Guidade mig på kyrkogården.

MANDAHL, AINA, lantsantikvarie, Lunds stift, telefonsamtal 2001-12-14. Hänvisar bland annat till artikel i Skånes Hembygdsförenings Årsbok 1997

NILSSON, MARGIT, kyrkovård Andrarum, telefonsamtal 2001-08-10 och 2002-01-22. Berättar bland annat om S:t Bothilds källa, pestkyrkogården.

OOSTA, HARRIET, kyrkoherde Andrarum, 2001-12-14. Hänvisar till S.Trobeck angående handlingar på pastorsexpeditionen i Brösarp.

RAMBERG, THOMAS, länsantikvarie, Länsstyrelsen Malmö, telefonsamtal 2001-12-14. Förmedlar beslut från 1997 till december 2001 angående trädfällning och ritningsutdrag som hör till ärendet.

RIGEFALK, CATRIN, Riksantikvarieämbetet i Stockholm, ATA (Antikvariskt-Topografiska Arkivet), telefonsamtal 2001-12-14, Förmedlar ritning över förslag till nya kyrkogården, av Gustav Rudolf Persson, daterad 1937-04-10

STRÖMBECK, OVE, tidigare kyrkovaktmästare Andrarum fram till 1995, telefonsamtal 2001-10-20. Berättar bland annat om insädd av gräs och trädfällning.

STURESSON, LEIF, arkivarie, Regionmuséet Kristianstad, telefonsamtal 2001-12-14. Hänvisar till ATA.

TORSTENSSON, JAN, Demografiska databasen, Södra Sverige, , Landsarkivet Lund. Andrarums expert, samtal vid besök 2001-08-24 samt telefonsamtal 2002-02-04.

TROBECK, STIG, arbetsledare på kyrkogårdarna i pastoratet. Meddelar att inga handlingar finns i pastorsexpeditionens arkiv i Brösarp angående Andrarums kyrkogård. Han meddelar vidare att det finns kopior på alla dokument i landsarkivets arkiv i Lund där församlingen hyr arkivutrymme. telefonsamtal 2001-10-23.

Arkiv

- Landsarkivet i Lund, besök 2001-08-24. Visitationsprotokoll 1812-1855.
- Regionmuseet, 2001-12-20, S:t Lars området, Lund.
- Domkapitlets arkiv, Kyrkorådet Lunds stift, 2002-02-27, Kraftstorg 12 B i Lund. Biskopsvisitationer Andrarum, Österlens kontrakt 1932-2000

Elektroniska källor/ Internet

<http://www.ne.se>, 2002-11-25. (komplettering vid revideringen 2002-11-25, not 17, sid 7).

Tryckta källor och litteratur

- ANDERSSON, P. G., 1974, *Alun och ark, kalk och krut*, Stockholm.
- BAUMAN, K., HALLBERG, G., Red. Kling, J., Bringeéus, N-A, Mildner, C-A, 1997, *Skånska kyrkor*, Skånes Hembygdsförbunds Årsbok 1997, Arlöv.
- BUCHT, E., Red. BENGTTSSON, R. HOBERG, B., KLINTBORG, Å., LUNDQUIST, K., VOLLBRECHT, K., 1992, *Kyrkogårdens gröna kulturarv*, Klippan.
- Bonniers familjlexikon, 1983, sid 2026.
- Bra böckers Lexikon, *Land för land Sverige*, 1991, sid 57.
- CARLBERG, G., 1984, *Albohärad's hembygdsförening. Jubileumsskrift 1934-1984*, Brösarp.
- ERICSSON, A., 1984, *Bibliografi, Litteratur om Albo härad, D.4, Bara*.
- HADENIUS, S., NILSSON, T., ÅSELIUS, G., 2000, *Guide till Sveriges historia*, Värnamo.
- HERRLIN, G., FORKMAN, G., LINDQUIST, D., OLSSON, B., ANSHELM, G., red. 1947, *Lunds stift i ord och bild*, Stockholm
- JÖNSSON, S., 1976, originalutgåva 1940, *Andrarum*, Simrishamn.
- KARLSSON, P-Å, Andrarums kyrka, informationsblad, Karlsson, Odaterad.
- Kyrkbladet, årg. 4, nr 2, 2001, Pastorpsexpeditionen, Brösarps pastorat.
- NIHLÉN, J., 1956, *Andrarums Alunbruk*, Göteborg.
- Skånska rekognosceringskartan*, kartblad VO205, 1986, original 1815-1820, Krigsarkivet i Stockholm, upprättat av Fältmättningsbrigaden, skala 1:30 000, Arlöv. Biblioteket i Aknarp.
- SJÖSTEDT, F., 1969-11-08 Andrarums kyrka flyttad till "Andra -Rum" artikel från Kristianstads bladet
- STOLZ, E., 1932, *Andrarums Alunbruk -En försvunnen bruksbygd*, Särtryck ur: *Svensk Geografisk Årsbok*, Serie C, Nr 78, Lund.
- Sveriges Geologiska undersökningar Kartblad: Serie Aa Nr 86*, skala 1:50 000, 1871-1873, Rev 1880. Stadsbiblioteket i Malmö.
- WALLIN, C., 1951, *Gravskick och gravtraditioner i sydöstra Skåne*, Ystad.
- Ekonomiskt kartblad, Blad nr 77*, skala 1:20 000 (1930 och 1931) Lantmäteriet, Rikets allmänna kartverk, ekonomiska avdelningen, 1935, Gävle. Stadsbiblioteket i Malmö.

Gravvalven under Andrarums kyrka

I Andrarum förde den ohämmade personlighetskulten som följde under 1600-talet och ännu tydligare under 1700-talet med sig att tjänstemännen vid alunbruket, "ädlare" hantverkare, präster och deras familjer trängdes om gravutrymmet under kyrkans golv. Ingenting fick utgöra hinder för en ståndsmässig begravning. Om medel saknades, uppsköt man hellre begravningen i hopp om bättre ekonomi längre fram i tiden, än att man gjorde avkall på en praktfull begravning.

Skicket att begrava inuti kyrkorna tas upp i Biskop Emporagii kyrkoförordnings förslag: "The Christnas lijk skole mästerdeles på Kyrkogårdarna, eller afsides förordnade lägerplatser begrafne warda; Men inuthi kyrkiorne, icke uthan the förnämbiligaste af andlige och werdzlige, hwilka antingen i sina ämbeten sådan heder hafwa förtient, eller kunna kyrkorna rijkeligen therföre förnöja."¹¹³ Detta avsnitt visar, speciellt i sin sista mening, på ett skrämmande sätt hur de "vårdsliga" stod över de religiösa förtecknen. Gravskicket slopades så småningom då det uppdagades att kyrkovistelse blev outhärdlig med alla dessa gravar under golvet och allt vad det förde med sig. Erfarenheterna om smittspridning som följde i pestens fotspår gjorde också sitt till att gravskicket slutligen förbjöds i lag år 1815¹¹⁴.

Jochum Becks långdragna gravfärd

Liket efter den på aluntillverkningen i Andrarum ruinerade Jochum Jacobsen Beck, död 1682, fick stå bisatt i Andrarums kyrka i hela 29 år, innan de efterlevandes ekonomiska villkor hade blivit sådana att de kunde ordna jordfästning och begravning i hävdvunna former. När Jochum Becks unga maka, Else Sivertsdatter Grubbe, plötsligt avlidit år 1631, ägde den högtidliga begravningen rum i Lunds domkyrka och själve biskopen, Mads Jensen Medelfar, officierade. Från trycket utgavs hans "Liig – Sermon" jämte personalier samt ett minnespoem, allt tillsammans på 184 trycksidor. Då kunde ju inte maken som ordnat allt detta i sin tur föras till jorden som en vanlig alunbruksarbetare, även om familjen Becks fattigdom var gränslös¹¹⁵, skriver Curt Wallin. Fattigdomen berodde till stora delar på att den danska släkten hade fått betala ockerräntor för lån tagna för att hålla alunbruket i drift, och tvingats betala stora skatter till kronan, allt sedan Skåne blev svenskt 1658. Jochum Beck blev med sina anhöriga gravlagd i norra valvet. Kistorna hade stått provisoriskt uppställda till den 18 juni 1711. Det finns dock motstridiga uppgifter som säger att Jochum Becks familj är begravd i gravvalv i Eljaröds kyrka.¹¹⁶

1707–1709- och 1768-års gravvalv

Under åren 1707–1709, i samband med stora utvidgningar av kyrkan, inredde alunbrukets tjänstemän två stycken gravvalv under kyrkans golv. För att bereda tillträde till gravkamrar anlades en välvd gång under kyrkans mittgång. Gravvalven som igenfylldes 1824, hade måtten 3 x 1,4 x 2 meter. Ett av valven täcktes med kryssvalv och det andra med tunnvalv. Då de åter påträffades i samband med renovering 1930, var dörrarna borttagna och öppningarna fyllda med sönderslagna gravstenar. I valven fanns sammanlagt 35 till 40 likkistor placerade ovanpå varandra. Dödboken uppger att brukspatron Costmejer, bergmästare Gripenhjelm, tygskrivare Brening, apotekare Schröder, bokhållare Gram, Udd och Dunkler samt kyrkoherde Petrus Rubenius (död 1743) med familjer blivit begravda här¹¹⁷.

Nykyrkan som fick namnet "verkakyrkan" stod färdig 1768. Bruksinspektör Anders Troberg inredde i samband med kyrkans utvidgning för egen räkning ett gravvalv under denna byggnad, med

¹¹³ Wallin, C., 1951, sid 84 + not.

¹¹⁴ Bauman, K., m.fl. 1997, sid. 192.

¹¹⁵ se not 113.

¹¹⁶ a.a, sid 128.

¹¹⁷ a.a, sid 127.

plats för två kistor. Som ersättning för gravutrymmet fick han till kyrkan erlægga 20 daler i silvermynt, trots att han nedlagt ett betydande arbete på kyrkbygget¹¹⁸.

BILAGA 2

Skrock och spökhistorier

I Andrarumstrakten har man alltid varit intresserad av att berätta historier för varandra, en del sanna, andra mindre sanna. Många av dem var förknippade med kyrkogården, som alltid haft en lite skrämmande inverkan på folk. Ännu när jag växte upp på 1960-70-talet fanns det många spökhistorier i omlopp och finns kanske fortfarande, några av dessa finns dokumenterade i tryck. En tolkning som jag har till historierna är att det fanns en viss avsikt att de skrämmande momenten skulle påverka barn och ungdomar att till exempel hålla sig borta från "olämpliga" platser som till exempel vattenområden och kyrkogården. Hur många har inte drunknat i den bottenlösa Verkasjön? Eller begravts levande i ras från Alunbrukets slagghögar?! Och kyrkogården var verkligen ingen lämplig plats att befinna sig på. Den skulle hållas i frid och vara en plats avsedd för de sörjande.

Folkfantasin var mycket mer utbredd på den tiden när nyheter och historier spreds från mun till mun, innan människorna på landsbygden hade dagstidning, radio och TV. Som det är med sägner, så förändras de ofta under tidens gång, och kanske har de inte någon sanningshalt kvar, då ett eller ett par sekel förflutit. Hur som helst så är de spännande att höra de här gamla historierna och spekulera i om de ändå inte kan ligga en viss uns av sanning i dem. Till Andrarums kyrkogård kopplas några folkloristiska historier som följer.

En tragisk händelse vid S:t Bothilds källa

Ett stycke söder om kyrkogården, i koppling till S:t Bothilds källa, talades det om att en mycket tragisk händelse skulle ha utspelat sig så sent som under 1920-talet. Det hade då legat en gammal gård ca 200 meter väster om källan. "När arrendatorn flyttade därifrån, skulle det kosta ett människooffer. Så blev det också. När sista flyttlasset kördes bort, försvann den 4-årige sonen. Under 14 dagar tömdes alla brunnar, och ortsbefolkningen deltog i sökandet. Allt var dock förgäves. Slutligen anlätades en 'klok' och han rådde till att låta ringa i kyrkklockorna. Till sist biföll kyrkoherden deras bön, och ringningen verkställdes en söndag. Medan gudstjänsten pågick, anträffades gossen död intill källan." Likheten med en viss typ av klockringningssägner –Klockornas vigda ljud bryter förtrollningen och den bergtagne blir fri, är påtaglig. Märkligt är dock att sägnen, om det nu är en sägen, kunnat förläggas så sent som på 1920-talet. Såväl arrendatorns som prästens namn återges. Kyrkoherden Filip Lorentson som var komminister i Andrarum på 1950-talet, berättar att en tvåårig pojke kom bort 1908 (inte 1920) på kyrkoherde Holms tid. Pojken återfanns död i en vattenfylld grop i närheten av S:t Bothilds källa. 'Man är ännu förvånad över att man fann honom strax efter ringningen. Man hade tydligen länge och ivrigt letat efter honom' berättade kyrkoherde Lorentsson.¹¹⁹

Den lilla gästen som ville in på kyrkogården

Mera tvivelaktigt innehåll har historien som berättas om den lilla gästen: "I årtal hade på en viss plats utanför Andrarums kyrkogård nattetid observerats en liten obestämd varelse göra ständiga ansatser att hoppa över kyrkmuren utan att lyckas. En natt då en orädd och behjärtad man observerade den lilla varelsens fåfänga ansträngningar att komma över muren, gick den orädd bort och tog med handen under den och hoppade, varvid denne lätt och snabbt kom över muren utan att någon som helst tyngdkänsla förmärktes av den lyftande. Dagen efter fann man innanför kyrkmuren ett barnskelett, som naturligtvis jordades på kyrkogården. "Därefter syntes det lilla hoppande spöket utanför kyrkogårdsmuren aldrig mer".¹²⁰

¹¹⁸ se not 115.

¹¹⁹ Wallin, C., 1951, sid. 323.

¹²⁰ a.a, sid. 184.

Att bli begravd utanför kyrkogårdsmuren innebar enligt folksäggen att den dödes själ aldrig fick ro. Om ett barn föddes utanför äktenskapet, kanske i hemlighet och dog, fick det inte begravas på kyrkogården. Likaså fick brottslingar eller de som bragt sig själv om livet inte begravas på kyrkogården.

Fogden "Skofti" spökar

En annan historia som finns i flera versioner med avvikelser, berättar om fogden "Skofti" som för det mesta är densamme person som vilar i det Ryttingska gravkoret, det lilla vitputsade 1700-tals huset på kyrkogårdens sydöstra del. Ibland har Rytting spökat på kyrkogården då våghalsiga karlar har utmanat varandras våghalsighet. Att gravkoret står där med relikerna, bidrar naturligtvis till att spökhistorierna hållits vid liv.

"En fogde som var vid alunbruket i slutet på 1700-talet, var mycket svår mot arbetarna. Han skrek jämt: 'Skyffla på, Skyffla på!' (på dansk-skånska lät det: skoft i) och man kallade honom därför 'Skofti'. Även sedan han dött, fortsatte han att skrika: 'Skofti, skofti!'

En arbetare, som hette Barlton och som var djärvare än de flesta, lovade att för en kanna brännvin laga så att Skofti slutade att skrika. Han tog och ledde bort med Skofti till ett stort hål. Men då han kom till hålet ropade det till honom från hålet: 'Kom inte hit med honom; han är värre än vi!' Men Barlton tänkte: 'Har jag lett hit honom, så ska han också ner i hålet'. Och så kastade han ner honom. Sen gick han tillbaka till verket igen. Men Skofti var hemma före Barlton och stod och skrek som vanligt. Arbetarna smådade Barlton och sade: 'Ska du ha brännvinet, får du allt göra det bättre'. Barlton tog då Skofti med sig till en mosse ej långt från Verket. Där grävde han en grav och slängde ner Skofti. Sen tog han en stor ekpåle och slog ner den genom bröstet på Skofti, och sen fyllde han igen graven.

En kvinna som var i skogen och plockade 'kölne' (ved på gammalskånska) flera år efteråt, fick se ekpålen och tänkte ta upp den. Då hörde hon, att det ropade nerifrån jorden: 'Drag upp den, så skall jag upp och du ner!' Men då blev kvinnan rädd och lät pålen stå kvar.

"Nere på Verket hördes Skofti aldrig mer".¹²¹

Beträffande nedpålningen som förekom i historien ovan, så har det påvisats att dessa traditioner har haft sitt centrum i Danmark och de gamla danska provinserna, bl.a. Skåne, men även spritt upp i Mellansverige. Medan den svenska traditionen vanligen endast innehåller nedmaningsmotivet, är båda motiven vanligen kombinerade i traditionerna från det gamla danska området. Först nedmanades gengångaren under markytan, och därefter drevs ekpålen genom honom för att hålla honom nere. Eftersom det alltid talas om en ekpåle, har man avsett hålla den fruktade fast så länge som möjligt av tåligaste virket. När man rörde vid pålen, hördes en underjordisk röst. Det har kunnat vara det vid pålens kringvridning i gyttn som åstadkommit ljudet.¹²²

Kyrkogrimen

Det fanns en gammal tradition som brukades på byggarbetsplatser. En levande varelse grävdes ned eller murades in i själva byggnadsverket för att skydda byggnaden från ont. Den offrade varelsens själ bands på så vis vid platsen. I Andrarum är detta uttryck typiskt ifråga om "kyrkogrimsföreställningen". Vid Andrarums kyrkobygge var det en orm som grävts ned eller murats in. Och det var väl i och för sig lämpligt med tanken på förekomsten av orm på kyrkbacken. Liknande byggnadsoffer lär ha brukats i bland annat Hagestad och Löderups socken nära Ystad. För det mesta var det husdjur som häst, hund och kalv som offrades.¹²³

¹²¹ Wallin, C., 1951, sid. 230.

¹²² a.a., sid. 231.

¹²³ ibid.